

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УРСР

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Переяслав-Хмельницького
державного історичного музею
випуск 1

Переяслав-Хмельницький 1959 р.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УРСР

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Переяслав-Хмельницького
державного історичного музею

випуск 1

Переяслав-Хмельницький 1959 р.

Відповідальний за випуск
М. І. СІКОРСЬКИЙ.

П Е Р Е Д М О В А

Включені до збірника статті, короткі публікації і замітки охоплюють різні періоди історії Переяслав-Хмельницького району. Значна частина матеріалу присвячена боротьбі трудящих за встановлення Радянської влади на Переяславщині. При написанні цієї статті автор керувався постановою ХХ з'їзду КПРС про завдання розвитку радянської історичної науки, використав архівні документи й інші джерела, що раніше були недоступні дослідникам.

Ряд статей зв'язаний з висвітленням історії боротьби трудящих Переяславщини в дожовтневий період. Стаття М. І. Сікорського «Селянське повстання в Пологах» присвячена одному з найбільших повстань в кінці XVIII ст. на Лівобережній Україні. Автор зібрав цікаві матеріали про селянське повстання 1793 р. на Переяславщині.

Стаття М. І. Романенко «Перебування Г. С. Сковороди на Переяславщині» є першою спробою висвітлення питання про перебування видатного українського філософа Г. С. Сковороди в м. Переяслав 1753 р.

Стаття В. П. Шкулети «Партизанський рух на Переяславщині в роки Великої Вітчизняної війни» присвячена розвитку партизанського руху на Переяславщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941—1943 р.р.)

До збірника включено статтю про археологічні розкопки Переяслав-Хмельницького історичного музею.

М. І. СІКОРСЬКИЙ.

Селянське повстання в Пологах

Багаті землі, чарівна природа Пологів, де на просторах колгоспних полів розквітло нове, щасливе життя. Подивишся, і справді неначе недоля і лихо ніколи не спіткали цих місць. І тільки перегорнувши сторінки літопису далекого минулого цього краю довідуєшся, що саме в Пологах більш як 160 років тому палахкотіла заграва селянського повстання, лилася кров нащадків Івана Гонти, Максима Залізняка, які піднялися на священну боротьбу з гнобителями, проти ярма кріпаччини і сваволі феодалів-поміщиків.

Це було в 1795 році. Саме в той час, тобто в другій половині XVIII століття, в Росії спалахнули великі селянські повстання, спрямовані на визволення від феодално-кріпосницького гніту, під впливом яких і розгорнулися події в Пологах.

Ще в 1775 році цариця Катерина II передала села Пологи-Яненки, Пологи-Вергуни і Пологи-Чобітьки в дар своєму фавориту графу Румянцеву. В цих селах тоді нараховувалось: селян—73 чоловіки, козаків і безземельних селян—273 і тих, що мали куплені землі,—53 чоловіки.

В 1776 році в Пологи прибула комісія, яка повинна була юридично оформити передачу цих сіл поміщику Румянцеву. Оскільки більшість земель козаків не були на той час оформлені документально, то, виконуючи волю поміщика, комісія визнала, що вони користувалися землею незаконно, за виключенням 99 козаків, предки яких були записані в книзі по ревізії Пологів у 1723 році. Частина селян, які вододіли купленою землею, теж були

визнані незаконними господарями, а всі ці землі передавалися Румянцеву.

Відповідно з поданими матеріалами комісії в справах Полоців, за рішенням Малоросійської колегії в 1777 році 203 чоловіки виключалися з списку і переводилися на становище селян-кріпаків. Позбавлені земельного наділу, пологівські козаки звернулися до цієї ж комісії з проханням, щоб їм дозволили переселитися на південь України, де були незаселені державні землі. Але колегія в інтересах Румянцева відмовила їм у цьому проханні.

Так розчерком пера козаки Пологів були переведені на становище безправних кріпаків, що ставали власністю поміщика. Користуючись цим, Румянецв ще більше гнобив і експлуатував селян.

Протягом багатьох років козаки Пологів писали скарги і прохання до царського уряду, та тільки в січні 1795 року нарешті прийшла відповідь з Сенату, який стверджував права Румянцева.

Для виконання рішення Сенату 16 березня 1795 року в Пологи приїхав Переяславський нижчий земельний суд в супроводі команди, яка мала списки козаків, переведених на становище селян-кріпаків. Коли зібралось все населення Пологів і почали читати указ Сенату, то козак Антон Каплюк заявив усім присутнім, що цей указ підірблений. Під впливом Антона Каплюка селяни перестали слухати розпорядження Сенату і написали листа Румянцеву і в суд про те, що вони не визнають його правильним, бо існує царський указ, який дозволяє їм переселитися на Катеринославщину.

Під час подачі листа Антон Каплюк був арештований і посаджений в тюрму. На знак протесту проти арешту Антона Каплюка 25 березня 1795 року селяни с. Пологи-Чобітьки підняли повстання і припинили роботу в маєтку Румянцева. Їх підтримали селяни сіл Пологи-Яненки і Пологи-Вергуни.

Тоді керуючий Ташанською економією, яка теж належала графу Румянцеву, побоюючись, щоб повстання не охопило і цю частину маєтку, звернувся до Київського губернатора з проханням послати військо для подавлення повстання.

13 червня 1795 року за наказом губернатора в Пологи прибуло військо в кількості 300 чоловік і переяславський

справник, який зібрав населення і наказав йому приступити до роботи. Але населення відмовилось працювати на поміщика, незважаючи на те, що при допомозі війська були проведені арешти найбільш активних учасників повстання. 17 червня повстання розгорнулося з новою силою і на придушення його Київському губернатору довелося послати нові війська, які жорстоко розправилися з повстанцями.

Ховаючись від арештів, грабунків і знущань, частина населення Пологів потай втікла на південь України, інші ж оселилися в прилеглих селах і навколо Києва.

Так було подавлено повстання в Пологах. Та воно відіграло велику роль в розхитуванні феодально-кріпосницького ладу, бо, як і інші селянські повстання того часу, поклало початок визвольного руху, спрямованого проти самодержавства і кріпосництва. Через багато десятиріч цей рух завершився перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції, що дала землю і волю селянству, зробила його повновладним господарем своєї долі.

М. І. РОМАНЕНКО.

Перебування Г. С. Сковороди на Переяславщині

Григорій Савич Сковорода—найвидатніший письменник української літератури XVIII століття. Гуманіст і просвітитель, він негативно ставився до існуючого суспільного ладу і різко засуджував його в своїх творах. Боротьба за передові визвольні ідеї, активне творче життя, тісний зв'язок з передовою частиною суспільства—це те, що зв'язувало Сковороду назавжди з народом.

Г. С. Сковорода народився 3 грудня 1722 року в селі Чорнухи на Полтавщині, в сім'ї малоземельного козака. З дитячих років він виявив велику любов до науки і музики. Шістнадцятирічного юнака батько відіслав до Київської академії.

В 1742 році його, як обдарованого музичним талантом, запросили в Петроград, де він жив при дворі імператриці Єлизавети Петрівни. Тут Сковорода безпосередньо знайомиться з видатними діячами російської культури Ломоносовим, Сумароковим, Тредіаковським та іншими.

В 1744 році він повертається в Київ і продовжує навчання. Після закінчення академії з 1750 по 1753 рік Г. С. Сковорода перебуває за кордоном в почесній генерал-майора Вишневського.

Повернувся на Україну письменник без копійки грошей, але з великими знаннями. В червні 1753 року переяславський єпископ Захарій Козлович запрошує Сковороду вчителювати в Переяславський колегіум. Він погоджується, приїжджає в місто на початку серпня 1753 року і займає вакантне місце викладача поезії (так званої «піітики»).

Як свідчить його найближчий друг і учень М. І. Ковалинський у життєписі «Житіє Григорія Сковороди», Переяславщина займає значне місце в житті і творчості Григорія Савича.

М. І. Ковалинський згадує, що Сковорода жив у Вознесенському монастирі, одягався просто, але пристойно. Під час перебування в Переяславі він виробив суворий режим дня, якого дотримувався все своє життя. Їв тільки овочі та молочні продукти. Ніколи не вживав риби та м'ясних страв. Спав 4 години на добу. Вставав до сходу сонця і, якщо сприяла погода, робив прогулянки за місто. Часто ходив по мальовничих берегах річок Альти та Трубежа, милуючись міськими садами.

Завжди Г. С. Сковорода був веселим, бадьорим, витриманим, чесним. Друзів вибирав по серцю і ділився з бідняками останньою копійкою. Він дуже багато читав, Серед його улюблених книг були твори Ломоносова, Гоґація, Цицерона, Александровського.

Григорій Савич, всупереч схоластичним методам, що панували тоді, викладав теорію поезії на основі поетики М. В. Ломоносова. Саме в Переяславі він написав підручник з піітики «Розсужденіє о поезіи и руководство к искусству оной», в якому виклав основні положення свого новаторського курсу поетики і закликав до вільної думки. Переяславський єпіскоп визнав цей твір «дивним і негідним з попереднім старим звичаєм», тобто таким, що не відповідає традиціям викладання поезії і світогляду пануючого класу. Сковорода, глибоко впевнений у своїй правоті, відмовився виконати його вимогу: змінити зміст і принципи викладання.

Виступ Сковороди проти переяславських церковників і його боротьба проти схоластики в навчанні привели до усунення єпіскопом учителя-новатора від викладання в колеґіумі.

Г. С. Сковорода високо ціняв історичне рішення Переяславської Ради 1654 року про возз'єднання України з Росією. Він завжди був щирим прихильником вічної дружби між російським і українським народами. В Переяславі Сковорода написав вірш «Про волю», в якому є рядки про великого сина українського народу Богдана Хмельницького:

«Будь славен во віки, о муже ізбранный,
Вольності отче, герою Богдане!»

Через деякий час вчителем для сина Сковороду взяв місцевий поміщик Стефан Тамара, який жив у селі Каврай. Та в 1754 році письменник знову повертається в Переяслав.

В 1759 році Сковороду запрошують викладачем до Харківського колегіуму. Тут Сковорода звертає на себе увагу громадськості своєю безкорисливістю і простотою життя. Все це відділяло його від панівних верств. Та скоро він був звільнений за протест проти церковних властей і заклик до вільної думки.

Останні роки життя Г. С. Сковорода змушений був мандрувати по Україні, проповідуючи свої погляди. За своє життя він написав багато ліричних творів, які увійшли у збірку «Сад божественных песней». Змістом цих віршів є міркування на суспільно-політичні і філософські теми.

Сковорода користувався надзвичайною популярністю у свій час. Про його життя, некорисливість, гарячу любов до народу, а разом з тим і ненависть до панів і гнобителів народ складав легенди.

Помер Григорій Савич Сковорода в 1794 році в с. Іванівці (тепер Сковородинівка) на Харківщині. Перед смертю Г. С. Сковорода попросив, щоб на його могилі поставили напис: «Мир ловил меня, но не поймал». «Мир»—це панівні верстви, що змагалися між собою в розкоші і розпусті.

За своїми поглядами Сковорода—демократ-просвітитель. Він був вірним патріотом своєї батьківщини, виразником протесту широких народних мас проти свавілля кріпосників і царизму. Його матеріалістичні погляди справили великий вплив на наступне покоління українських письменників -- Котляревського, Гулака-Артемовського, Гребінку та інших. Г. С. Сковорода вірив у світле майбутнє російського і українського народів, вірив, що настане радісне життя для експлуатованого народу. І воно настало. Пам'ять про Сковороду зберігає і шанує радянський народ. В. І. Ленін в 1918 році вніс і його ім'я в список видатних діячів минулого, яким треба поставити пам'ятник.

М. І. СІКОРСЬКИЙ.

Боротьба трудящих за встановлення радянської влади на Переяславщині

Боротьбою за землю і мир відкривається літопис Переяславщини за 1917 рік. І не дивно. Якщо розглянути питання землеволодінь в повіті на той час, то матимемо таку картину: 359 поміщицьких і куркульських господарств володіли 164.700 десятинами землі, тоді як 33.877 селянських дворів мали майже таку кількість землі. 2.164 селянських господарств були безземельними.

Внаслідок такого розподілу землі багато населення повіту постійно голодувало, а значна його частина попала в кабалу до поміщиків і куркулів.

Продовжувало бушувати полум'я першої імперіалістичної війни, яка привела до занепаду сільське господарство Переяславщини. Невистачало робочої сили, бо всі чоловіки були мобілізовані в армію, мало було коней, реманенту, посівна площа з року в рік скорочувалась.

Війна більш за все розорила господарства малоземельного селянства. На Переяславщині зросла кількість безпосівних і малопосівних дворів: на 1917 рік 5,832 селянські господарства не мали посівів, 9.486—були безкінними, 8.343—не мали корів. Значно потерпіли від війни і селяни-середняки. Тільки поміщики й куркулі в цей час наживали собі капітали.

Занепад, розруха, які охопили господарства повіту, постійний голод—все це погіршувало і без того надзвичайно тяжке становище народних мас. Незважаючи на умови військового часу, коли за кожний революційний виступ загрожували відправкою на заслання в Сибір, селяни Переяславщини розгорнули на початку 1917 ро-

ку боротьбу за землю. Особливо активізувалися селянські виступи після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції в Петрограді.

Вже 1 березня трудящі Переяслава дізнались про те, що робітники в Росії під керівництвом партії більшовиків першими в світі, використавши загальну кризу капіталізму, загострену світовою війною, прорвали фронт імперіалізму, скинули царя і створили скрізь Ради робітничих і солдатських депутатів. В кінці цього ж дня робітники міста кинули роботу і зібрались на базарній площі на мітинг, вимагаючи ліквідації царської влади, арешту головних її представників, звільнення з тюрми політичних в'язнів.

Соціал-демократична група, яка організувалась в Переяславі ще в 1915 році, зразу ж після цього вийшла з підпілля і розгорнула роботу серед трудящих повіту за створення Ради робітничих і солдатських депутатів. Партійна організація міста розгорнула боротьбу серед трудящих Переяславського повіту за перехід всієї влади в руки Ради робітничих і солдатських депутатів і за передачу всієї поміщицької землі в руки селянам.

Під керівництвом Рад селяни захоплювали поміщицьку і куркульську землю і ділили її між собою. Так було в селі Ташань, де бідняки забрали земельні володіння і сільськогосподарський інвентар в економії князя Горчакова. В квітні в селах Положаї, Пологи-Вергуни і Пологи-Яненки трудящі також захопили поміщицькі землі, а селяни Підварок на чолі з Горпиною Сідало розподілили землі куркуля Лазенька.

В селах Пологи-Вергуни, Пологи-Яненки, Ташань, Положаї, Хоцьки, Єрковці і інших виникли Ради селянських депутатів. На початку квітня селянський рух в повіті набрав масового характеру. Про це свідчить виступ представника Полтавського громадського комітету, який перебував в повіті.

На засіданні його він виступив з промовою, яка повністю збереглася в архівних матеріалах: «В Переяславському повіті повна реорганізація земського і міського управління. 16 квітня земство було повністю перевибрано, хоч раніше намічалось тільки поповнення управи демократичними елементами. Серед селян були завору-

шення і незадоволення зловживаннями земельних агентів при постачанні армії хлібом, худобою тощо.

Створена була слідча комісія, яка вияснила, що члени управи не звертали ніякої уваги на ці зловживання. Головний діяч Полонський і його співробітники, в числі яких були військовополонені німці, вели себе негідно по відношенню до населення. Після заяви слідчої комісії про розкриття зловживань третій елемент образився і об'явив забастовку. Населення перестало давати хліб. Ось ці обставини і заставили зробити перевибори всього складу Земської управи в кількості 75 чоловік. Головою обрано Хрустальова-Носаря.

Опираючись на керівників чорносотенних елементів—фельдшера Волкового і свого брата, Хрустальов-Носар призначив себе повітовим комісаром, головою Громадського комітету і Продовольчої управи, зосередивши таким чином всю повноту влади в своїх руках. З перших днів своєї діяльності він повів активну боротьбу проти Ради робітників і солдатських депутатів, захищав інтереси чорносотенців, куркулів, поміщиків, не розв'язував питань про землю і мир, які так хвилювали трудящих.

Члени більшовицької партії залишилися до кінця відданими народу. Вони роз'яснювали масам імперіалістичний характер Тимчасового уряду та його місцевого органу, буржуазно-націоналістичну суть Центральної ради та її міської «просвіти», викривали зрадницьку політику меншовиків, есерів, буржуазних націоналістів.

Хрустальов-Носар очолив чорносотенні погроми і повів атаку на повне знищення Ради робітничих і солдатських депутатів. В таких умовах перед більшовиками міста стало найголовніше тоді завдання: запровадити в життя вчення В. І. Леніна про Ради «... щоб допомагати народові будувати зараз і всюди Ради робітничих і селянських депутатів, брати в їх руки все життя, бо через них легше буде народові зробити... вибір на користь Республіки Рад робітничих і селянських депутатів». (В. І. Ленін, Твори, т. 24, стор. 48—49).

В боротьбу за зміцнення Переяславської Ради робітничих і солдатських депутатів включилися більшовики міста під час квітневих виборів депутатів в Раду. Проти них виступили меншовики, есери, бундівці, анархісти, петлюрівці, яких очолив Хрустальов-Носар.

Мейшовики, есери і бундівці заявили, що демократія в місті забезпечена вже тим, що є «Рада громадських організацій». Петлюрівці намагалися довести, що, мовляв, єдиною владою на Україні може бути тільки Центральна рада та її «просвіти» на місцях. Анархісти, яких чимало було в Переяславі, виступали проти будь-якої влади, а особливо проти створення Рад робітничих і селянських депутатів. Цими різноманітними закликами вороги намагалися обдурити трудящих і утруднювали роботу більшовиків.

В результаті цього під час виборів Хрустальову-Носарю вдалось протягти в Раду робітничих і солдатських депутатів своїх однопічників. Новий склад її вже не міг достатньо керувати селянською боротьбою, яка розгорталася в повіті. Вона набрала таких розмірів, що примусила реакційний склад земства на чолі з Хрустальовим-Носарем 20 квітня об'явити в Переяславському повіті облоговий стан і оголосити про створення «Переяславської республіки». Вся влада тепер зосередилась в диктатора Хрустальова-Носаря, який скористався військовим часом і розпустив всі демократичні організації.

В такій складній обстановці Переяславська Рада робітничих і солдатських депутатів, яка в основному складалась з службовців, ремісників і солдат, 3 червня винесла постанову про свій розпуск в нинішньому складі і про тимчасове припинення роботи.

Створення «Переяславської республіки» диктатором Хрустальовим-Носарем не відіграло ніякої історичної ролі. Вона також безславно загинула, як і її засновник.

Більшовики і деякі члени Ради робітничих і солдатських депутатів з цього часу пішли в підпілля і готували сили до нової боротьби за перехід всієї влади до рук трудового народу.

7 листопада 1917 року постріл крейсера «Аврора» сповістив про початок нової ери в історії людства — ери краху імперіалізму і утвердження нового соціалістичного суспільства. Героїчний пролетаріат Петрограда під керівництвом Комуністичної партії і її вождя В. І. Ленін, здійснив Велику Жовтневу соціалістичну революцію, яка відкрила трудящим всього світу шлях до соціалізму і комунізму.

Цю радісну звістку трудящим Переяслава телеграф

приніс 8 листопада. За прикладом великого російського народу під керівництвом партійної організації тут почалося встановлення Радянської влади. Трудящі Переяславщини активно відгукнулися на заклик більшовиків про боротьбу з буржуазно-націоналістичною Центральною радою і її органами влади на місцях.

В цей час з фронту повертається багато солдатів, які привезли з собою в села ленінські декрети про мир і землю. Під їх впливом на Переяславщині з новою силою розгортається боротьба за землю. Селяни переконалися на власному досвіді в тому, що є тільки одна партія, яка здатна добитися знищення експлуатації, забезпечити мир народам і землю селянам—це ленінська партія більшовиків, під прапор якої стало трудове селянство повіту.

Біднота сіл Пологи-Яненки, Пологи-Вергуни, Сомкова Долина, Козлів, Студеники, Мала Каратуль, Дем'янці, Дівички та інших ще тісніше згуртувалися навколо Рад селянських депутатів. В їх склад тепер увійшло багато солдатів, які повернулися з фронту. Вони й повели жорстоку боротьбу з поміщиками і куркулями за землю. Селяни захоплювали й розподіляли поміщицькі землі і реманент, виганяли поміщиків з маєтків, а в селах Бабачиха і Підварки навіть розподілили куркульські землі.

Селянський рух в повіті в перші дні після Великої Жовтневої соціалістичної революції набрав масового характеру, але його не очолила Переяславська Рада робітничих і солдатських депутатів, яка виникла знову в перші дні після перемоги. Скориставшись слабкістю робітничого класу м. Переяслава, есери захопили всю владу. Але вони неспроможні були керувати боротьбою народних мас.

Цим скористався Хрустальов-Носар і запросив війська буржуазно-націоналістичної Центральної ради, які після придушення повстання київських робітників розпочали боротьбу з селянським рухом на Україні, зокрема в Переяславському повіті. В селах націоналісти жорстоко розправлялися з бідняками, які захопили поміщицькі землі.

В такій складній обстановці, коли есери, які очолювали Раду робітничих і солдатських депутатів, не хотіли керувати боротьбою народних мас, а диктатура Хруста-

льова-Носар була підтримана військами буржуазно-націоналістичної Центральної ради, 22 листопада 1917 року в Переяславі по ініціативі партійної групи був скликаний повітовий з'їзд фронтовиків. На нього приїхало 800 делегатів від 14 волостей з 16. З двох волостей не було представників, так як Хрустальов-Носар перешкодив передачі їм телефонограм.

Робота з'їзду проходила в будинку колишнього комерційного училища (нині зруйнованого німецько-фашистськими загарбниками). Головою на ньому був обраний комуніст Іван Полоцький.

Під час роботи з'їзду голова Переяславського земства Хрустальов-Носар зробив спробу зірвати роботу його і арештувати керівників. Він організував бандитський загін гайдамаків і напав на будинок комерційного училища. Але його спроба закінчилась безрезультатно.

З'їзд фронтовиків успішно закінчив роботу і прийняв постанову про розгортання боротьби за встановлення Радянської влади в повіті і про вибори делегата на I з'їзд Рад України, який відбувся 12 грудня в Харкові. Там було прийняте рішення про передачу на території Української республіки влади виключно Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів, на місцях—повітовим, міським, губернським та обласним Радам, а в центрі—Всеукраїнському з'їздові Рад, його Центральному Виконавчому Комітетові і тим органам, які він створить. Україна проголошувалася Республікою Рад.

Ці історичні рішення I з'їзду Рад мали важливе значення для дальшого розгортання боротьби за встановлення Радянської влади на території всієї України. На початку грудня 1917 року на допомогу трудящим Переяславського повіту були послані загони Червоної Гвардії, прихід яких супроводився радісними зустрічами. Проходячи селами Переяславщини, загони червоногвардійців весь час поповнювалися новими бійцями за рахунок бідняцьких мас повіту.

В другій половині грудня 1917 року червоногвардійський загін, до складу якого входило 30 кавалеристів під командуванням Сави-Семеновича Ярмоленка, звільнив м. Переяслав від військ буржуазно-націоналістичної Центральної ради. На другий день були ліквідовані всі місцеві органи Центральної ради.

Рада робітничих, і солдатських депутатів, в склад якої ввійшли більшовики з червоногвардійського загону, винісла рішення про скликання I повітового з'їзду робітничих, солдатських і селянських Рад депутатів в м. Переяславі.

В кінці грудня 1917 року в будинку колишньої Земської управи зібрався I з'їзд Рад Переяславського повіту. Це був один з перших повітових з'їздів на Україні. Ним керували товариші Роза Гуфельд, Іван Полоцький, Сава Ярмоленко, Олександр Потапенко та інші. З'їзд проголосив встановлення Радянської влади в Переяславському повіті і прийняв рішення про набрання чинності лєнінського декрету про землю. На основі постанов I з'їзду Рад Переяславщини Березанська, Бориспільська, Єрковецька, Хоцьківська, Дем'янська та інші волості провели волосні з'їзди, на яких також проголошувалась Радянська влада.

Так, в результаті довгої і наполегливої боротьби в повіті під керівництвом Комуністичної партії було встановлено Радянську владу. З того часу минуло майже 40 років, але трудящі ніколи не забудуть людей, які йшли в перших рядах боротьби за збереження завойовань Великого Жовтня.

Велика Жовтнева соціалістична революція перемогла. На Переяславщині теж було знищено поміщицькі землеволодіння. Біля 164.500 десятин землі по лєнінському декрету були розподілені між селянами повіту.

Але буржуазія і поміщики не хотіли миритися з тим, що влада тепер перейшла до рук робітників і селян. Вигнана з України трудящими при допомозі російського народу буржуазно-націоналістична Центральна рада 22 лютого 1918 року підписала з німецькими загарбниками договір. За ним їх війська були запрошені на українську територію.

10 березня 1918 року озброєні до зубів німецькі окупанти повністю загарбали землі Переяславського повіту. Вони встановили кривавий терор, відібрали поміщицьку землю в селян і повернули її колишнім господарям.

Збори Переяславської Ради робітничих і солдатських депутатів прийняли рішення про створення партизанського загону, який повинен вести боротьбу до повного визволення рідних земель. Центрами його стали села По-

логи-Яненки і Пологи-Чобітьки, а також Іванківська, Березанська, Баришівська і Рогозівська волості, що тоді входили до Переяславського повіту.

Ядром загону стала біднота сіл Пологи-Чобітьки, Пологи-Яненки, Помоклі, Ташань і Мала Каратуль. Очолив його Макар Іграсович Одинець. Партизанам вдалося вигнати німців з навколишніх сіл і держати їх в своїх руках.

На початку листопада 1918 року командування партизанських загонів Переяслава, Пирятина і Золотоноші створює повстанський революційний комітет, який провів велику роботу по організації народних мас на боротьбу з австро-німецькими загарбниками. Було здійснено ряд успішних операцій. Так, понад 300 переяславських партизан напали на німецький гарнізон в селі Безпалівці. Їм вдалося забрати 300 рушниць і 2 кулемети.

Німці посилили військовий гарнізон в Переяславі, активізували свої дії, посилили репресії проти народу. В селах Пологи-Яненки, Положаї, Мала Каратуль вони провели ряд арештів, побили нагаями селян. Але під натиском партизанів окупанти поспішно відступили з Переяслава. Партизани переслідували їх аж до Чернігівщини, де й обеззброїли німців.

На допомогу повсталому українському народу йшли радянські війська. Та українська націоналістична буржуазія, що спиралась на свої куркульсько-гайдамацькі загони, в грудні 1918 року захопила Київ, Переяслав та інші міста. Тимчасово влада тепер належала загарбницькій петлюрівській Директорії. Червона Армія наступала на її полки.

В січні 1919 року Переяслав був визволений. Тут відновилася Радянська влада. Проте з перших же днів в місті засіли українські боротьбісти. Був створений ревком на чолі з есером Орловським.

В кінці січня більшовики знову організують Переяславську Раду робітничих і солдатських депутатів. З 13 чоловік її 9 були комуністами і 4 українськими боротьбістами. Керована більшовиками Рада робітничих і солдатських депутатів багато зробила для відновлення Радянської влади в повіті. По рішенню її виконкому в куркулів також відбирали лишки земель, реманенту, хліб

і все це розподіляли між селянами. Робітникам Москви було відправлено 38 вагонів хліба.

5 березня 1919 року в Переяслав прибув з Канева золотоніський полк. Командир його Лопаткін 9 березня проголосив військову диктатуру й видав розпорядження подавати йому на затвердження всі постанови виконкому Ради робітничих і солдатських депутатів. В цей же день відбувся повітовий з'їзд Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Було обрано виконавчий комітет і примушено Лопаткіна передати йому владу.

Комуністи поступово перейшли в золотоніський полк. Але Лопаткін разом з резолюцією про утворення комосередку провів і свою резолюцію, що полк стоїть на тій же платформі, що і банда Зеленого.

В зв'язку з такою обстановкою комуністи полку 23 березня зібрали мітинг солдатів, на якому засудили поведінку Лопаткіна. Тут же виступив делегат від Зеленого. Його промова «без самостійності нічого не дійдемо» викликала обурення. Бійці почали вимагати арешту свого командира. Але 24 березня прибув комуніст Богунський, який виступив на зборах і заспокоїв полк.

Того ж дня бійці підслухали розмову Лопаткіна телефоном з Зеленого. Було також перехоплено його листа до Зеленого, в якому писалося «дій, тебе підтримаємо».

Зрада командира примусила комуністів зібрати новий мітинг, на якому було скинуто Лопаткіна, а полк прийняв резолюцію про підтримку Радянської влади і про боротьбу з бандою Зеленого.

1 квітня цього ж року комбриг тов. Богунський розмовляв з Києвом, інформуючи командування про те, що частина, яка стояла в Переяславі, дістала особий наказ командуючого виступити на фронт. З Києва відповіли, що бригаді потрібно виїжджати на одеський фронт.

Комбриг Богунський звернувся до командуючого фронтом Антонова з проханням, щоб їх залишили в Переяславі для знищення банди Зеленого. Дозволено було в місті мати батальйон, а всім останнім вирушити до Одеси. Тоді комбриг вдруге звернувся до командуючого. Про бригаду Богунського той одержав такі відомості: «В Переяславі стоїть перший золотоніський полк (2500 чоловік) та 6 гармат. В полку 8 кулеметів, одягнені чер-

воноармійці добре, настрій бадьорій, командному складу довіряють особливо Богунському, й говорять, що разом з ним билися проти петлюрівців. Ставляться до місцевого населення добре. Червоноармійці стоять за Радянську владу».

Відповідно наказу командуючого частини Богунського розпочали боротьбу проти банди Зеленого. В цей час виявилось зрада голови Золотоніського ревкому Грушицького. Він був розстріляний. Командиром першого і другого золотоніських полків, в склад яких входили 2 піхотні полки, дивізіон кавалерії, 20 кулеметів, 12 гармат, було призначено Богунського. Ці військові частини направлялися на фронт. Перед своїм відїздом разом з населенням Переяслава в липні 1919 року вони розбили авангард банди Зеленого, що наступав на місто і знищили бандитський центр в районі хоцьківського лісу.

В цей час комуністи Переяслава проводили велику роботу щодо організації бідноти на боротьбу з куркульством і бандитизмом, за зміцнення Радянської влади. На початку червня 1919 року відбувся I зїзд комітетів бідноти Переяславського повіту.

В другій половині 1919 року на Радянську Україну вдерлися денікінці і українські буржуазно-націоналістичні петлюрівські банди. Під кінець серпня Переяславщина була окупована. Тут встановився жорстокий терор. Було відновлено поміщицьку власність на землю, соціальний і національний гніт над українським народом.

Трудящі Переяславщини відгукнулися на заклик Комуністичної партії «Всі, як один, на боротьбу з денікінцями». В селах Пологи-Яненки, Пологи-Вергуни, Хоцьки, Мала Каратуль, в м. Переяславі і волостях Баришівській, Березанській, Іванківській виникають партизанські загони.

Найбільш активно діяв об'єднаний переяславський загін, яким керував військовий комісар М. І. Одинець. Особливо жорстокі бої велися ним в листопаді 1919 року. Протягом місяця тривали бої за Переяслав. Місто кілька раз переходило з рук в руки. Вирішальний бій стався в ніч з 19 на 20 листопада.

Партизани, розділившись на три частини, вирушили на штурм м. Переяслава. Для того, щоб підняти у во-

рога паніку, вони почали бити в пусті бочки і підняли великий шум, наче стріляючи з гармат. Почався генеральний штурм. Кінний загін під керівництвом М. Н. Руденка вдарив у центр денікінської оборони, яка розташувалася біля Вознесенського монастиря. Ворог почав тікати. Під час бою було знищено велику кількість ворожих солдатів, зброї. Але загинув і командир партизанів М. І. Одинець—вірний син українського народу.

Остаточно місто було звільнене від ворога 15 грудня 1919 року другою тарашанською бригадою. В Переяславі створюється революційний комітет, який приступив до відновлення Радянської влади. В квітні повітовий з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів передав владу виконавчому комітету. Партизани Переяславщини влилися в регулярні частини Червоної Армії.

В героїчну боротьбу за захист завоювань Великого Жовтня трудящі Переяславщини внесли і свій гідний вклад. Пролита кров не пропала даром. На наших широких землях розквітло щасливе радянське життя.

В. П. ШКУЛЕТА.

Партизанський рух на Переяславщині в роки Великої Вітчизняної війни

Мирна творча праця радянського народу була перервана віроломним нападом німецько-фашистських загарбників. 22 червня 1941 р. почалась Велика Вітчизняна війна, яка була серйозною перевіркою міцності нашого державного і суспільного ладу, дружби народів нашої країни, правильності політики Комуністичної партії і Радянського уряду.

Трудящі Переяславщини разом з усім радянським народом брали активну участь в боротьбі із загарбниками. Кілька тисяч чоловік безпосередньо знаходилися в рядах Радянської Армії. Сотні з них удостоєні високих урядових нагород, а тт. Кравченко і Роман стали Героями Радянського Союзу.

Тимчасово було окуповано всю Україну. Нечуваних мук зазнав український народ. Фашисти жорстоко розправлялися з населенням. Тільки в нашому районі було розстріляно 1800 чоловік, 14 повішено, біля 1700 вивезено в німецьке рабство.

Свою лють загарбники згнали на зовсім невинних людях. Так, наприклад, вони зазнали поразки в районі с. Григорівка від загону Радянської Армії. Після цього почали мстити мирному населенню. Вигнавши з села всіх колгоспників, вони відібрали групу в 29 чоловік, відправили її в с. Малий Букрин і розстріляли.

У відповідь на заклик Комуністичної партії тисячі кращих синів і дочок Вітчизни взяли в руки зброю для боротьби з ворогом. Скрізь створюються партизанські загони, підпільні групи.

В 1942 році військовий юрист I рангу В. Іванов створив підпільну групу в с. Хоцьки. Для маскуванню він працював шевцем і мав кличку «дід Василь». Підпільники заготовляли зброю для партизанів, розповсюджували антифашистські листівки, вели агітацію серед населення про розгортання боротьби проти німецьких загарбників.

Поступово діяльність хоцьківської групи поширювалась на села Комарівку, Підварки і м. Переяслав. Підпільну партійну групу в с. Помоклі очолив Д. Яківець.

Протягом зими 1942 року і весни 1943 року в с. Трактомирів організовується партизанський загін, на чолі якого став комуніст І. Приймак, а комісаром М. Попов. Спочатку в його складі було 18 чоловік—В. Мещеряков, М. Красюк, В. Клопов, казах К. Қасимов та інші. При активній допомозі місцевих жителів партизанський загін швидко зростає. Зразу ж почались його дії.

В с. Козин партизанами було вбито німецького коменданта, який чинив звірства над колгоспниками, в с. Македонах знищено кілька німців, начальника миронівської поліції та одну автомашину, в с. Пиї відбито великий обоз з гасом.

Агітація, яку проводили партизани серед населення, мала дуже велике значення. Воно знало про вірний хід подій, вірило в перемогу над ворогом. Мужні месники перешкоджали фашистам уганяти в рабство радянських людей.

В григорівських лісах діяв партизанський загін, яким керував місцевий житель т. Ломака. В травні 1943 року відбулось злиття партизанських загонів тт. Приймака і Ломаки. Командиром став т. Приймак, а комісаром т. Ломака.

Об'єднавшись, партизани ще більше активізували свою діяльність. Першого удару зазнали григорівські поліцаї, трьох з них було розстріляно. На початку червня в с. Ходорів було знищено 7 німців-зв'язківців, а також пошкоджено кабель фронтового зв'язку, захоплено склад з продовольчими товарами.

Але лютишав і ворог. Тоді загін перейшов на лівий берег Дніпра і почав діяти в районі с. Хоцьки. Тут партизани встановили зв'язок з партійною групою т. Іванова.

Постулово в загін вливаються нові сили, і він перетворився в 8-ме партизанське з'єднання ім. Чапаєва. Його загопи діяли на обох берегах Дніпра і завдавали великої шкоди фашистським загарбникам та їх прислужникам. Так, в селах Хоцьки, В'юнища, Мала Каратуль, Ліпляве, Пії та інших було знищено поліцію. В ряді сіл Переяславського, Гельмязінського, Ржищівського і Канівського районів було виведено з ладу 100 молотарок, які призначалися для обмолоту хліба, що відправлявся в Німеччину.

Чудовий Дніпро. Але для німецько-фашистських загарбників він був завжди страшним і грізним. Партизани завжди тримали його під вогнем.

По річці пливають два катери, на прапорах яких фашистська свастика. На березі знаходились партизани. Роздається кулеметна черга. Кулеметник Василь Штampель потопив один катер. З іншим розправилися партизани тт. Чабан, Кузн, Анфітов.

Потопили партизани біля с. Трактомирів пароплав, на якому знаходився каральний загін гітлерівців-есесівців. Це зробив А. Шаловалов—колишній капітан річкового флоту. Він незаметно біля пристані «Переяслав» приладнав до ворожого судна міну, яка й зірвала його.

Одного разу партизанський загін в кількості 13 чоловік під керівництвом В. Клопова, ліквідувавши охорону, затопив на пристані «Переяслав» дві баржі з хлібом, який відправлявся в Німеччину.

Партизани з'єднання знищили два поїзди з продовольчими товарами.

В кінці липня 1943 року для підтримки дій 8-го партизанського з'єднання з штабу фронту було скинуто десант з 13 чоловік. Але двох дівчат-радисток схопила поліція з с. Комарівки і передала до рук німецької жандармерії. Як згадують очевидці, радянські патріотки на допитах, зносячи страшикі катування, тримали себе мужньо і не видали ворогу своїх товаришів.

Останні три чоловіка з десанту з'єдналися з партизанським загonom і проводили активну діяльність в його складі.

Біля с. Хоцьки в серпні 1943 року німецький конвой прогонив біля 1000 чоловік полонених воїнів Радянської Армії. Партизани, знищивши охорону, звільнили їх. За

словами жителів села, німці в цьому бою понесли великі втрати. Тільки вбитими було навантажено дві автомашини.

18 вересня 1943 року загони 8-го партизанського з'єднання ім. Чапаєва зустрілися з першою частиною наступаючих Радянських військ. З цього часу партизани починають подавати допомогу регулярним військовим частинам, особливо при форсуванні Дніпра. Добре знаючи місцевість, вони показували зручні місця для переправ, організовували будівництво плотів, діставали човни, вели розвідку.

Наступ Радянської Армії продовжувався. 21 вересня звільнено місто Переяслав, а вже через два дні при допомозі партизан і місцевого населення перші частини форсували Дніпро. Більша частина партизанів 8 з'єднання ім. Чапаєва влилась в ряди Радянської Армії і брала участь в битвах з німецько-фашистськими загарбниками до повного їх знищення.

Партизанська боротьба періоду Великої Вітчизняної війни стала вже подією історії. Але це минуле повчаче підростаюче покоління, яке на невмирущих прикладах своїх батьків і матерів, старших братів і сестер вчиться беззавітному служінню рідній Батьківщині.

В. П. ШКУЛЕТА.

Вони форсували Дніпро

Йшов грізний 1943 рік, прославлений нищівними боями з полчищами озброєних до зубів агресорів. Удару за ударом зазнавали в цьому гігантському воєнному зіткненні сили фашизму.

У вересні 1943 року радянські війська в своєму швидкому наступі відкинули німецько-фашистські війська за Дніпро. Ворог намагався за всяку ціну зірвати наступ наших частин на цьому важливому водному рубежі. Але Дніпро-Славута закликав до визволення, і крізь бурі запеклих боїв прориваються до нього радянські воїни.

В районі Переяслава першими до Дніпра підійшли танки передового загону із з'єднання генерала Рибалко, очолюваного генералом Зеньковичем. За ними—піхотні частини генерала Москаленка.

Радісною була зустріч танкістів і партизан біля широкого Дніпра в селі Козинці. Здавалося, ніби й цей могутній красень рачо плескав своїми хвилями, славлячи буремні дні визвольних боїв. У людей, які загрубіли в цих жорстоких битвах, на очах виступали сльози.

Ворог не сподівався на те, що Радянська Армія, не маючи спеціальних засобів для переправи, почне форсувати Дніпро. І повністю прорахувався. Партизани і місцеві жителі з сіл Зарубенці, Трактомирова, Григорівки, Козинці діставали сховані на горищах під сіном або затоплені в воді човни, знімали брами і двері від сараїв, ворота і хвіртки. З цих матеріалів загальними силами за короткий строк були виготовлені плоті і інші засоби для переправи через Дніпро.

Форсування водного рубежа проходило в трьох на-

прямах—проти сіл Трактомирів, Зарубенці і Григорівка.

Круто здійсмається високий протилежний правий берег Дніпра. Широка в цьому місці ріка. Та й місця переправи густо обстрілюються кулеметним і гарматним вогнем ворога. Спробуй, підступися! І тільки вдалині, на дніпровських кручах, як орієнтири, біліють хатки Григорівки...

Вдосвіта 22 вересня командир роти, яка одержала почесне бойове завдання — першою форсувати Дніпро, звернувся до бійців із запитанням: «Хто перший бажає переправитись на той бік?» Всі бійці, як один, заявили про свою згоду. Але вибрали кращих комсомольців — вісімнадцятирічного М. Петухова, його земляка В. Іванова з Вологодської області, В. Сисолятіна з Уралу та І. Семенова з Сталінградської області.

Петухова було призначено старшим. Сівши в човен, яким керував партизан, четвірка переправилась на острів. А потім, перейшовши його, пересіла на іншого. також заздалегідь підготовленого партизанами човна, і швидко почали гребти до протилежного берега.

Ворог, помігивши сміливців, відкрив по них шалений мінометний вогонь. Човен, як тріску, кидало з одного боку на другий. Осколком міни розщепило корму і поранило в руку Петухова. Все ж бійцям вдалося переправитись і, ведучи нерівний бій з ворогом, по кручах добратись до крайніх хат с. Григорівки, де знаходився саперний батальйон ворога, і залягти на горищах.

В селі зчинилася перестрілка. Це відвернуло увагу ворога від переправи і дало змогу частинам генерала Зеньковича на саморобних плотах, зв'язаних з підручних матеріалів, форсувати Дніпро південніше села Григорівки.

Під час боїв за Григорівку смертю хоробрих загинув Петухов, а Сисолятін був тяжко поранений. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 17 листопада 1943 року всім чотирьом комсомольцям-солдатам, які першими форсували Дніпро, було присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

На другий день після форсування Дніпра, 23 вересня 1943 року, герої переправи одержали особисту подяку і привітання від командуючого Першим Українським фронтом генерала Ватутіна і Члена Військової Ради

тов. М. С. Хрущова. Відомий радянський поет Олександр Безименський написав пісню про безсмертний подвиг орлят-комсомольців.

Через два-три дні увесь правий берег у цьому районі боїв від села Бучак до Ржищева був в руках Радянської Армії.

Почалися вперті бої за розширення правобережного плацдарму, який увійшов в історію Великої Вітчизняної війни під назвою Букринського плацдарму.

Ворог намагався знищити частини Радянської Армії, які форсували Дніпро, шалено вів атаку за атакою. Виникла велика потреба в спорудженні мостів для переправи техніки і підкріплень.

В тяжких умовах, під безперервним вогнем ворога бійці і місцеве населення майже за три дні збудували в районі Переяслава два мости через Дніпро. Перший між селами Козинці і Зарубенці і другий проти села Тракторирів.

Бої за форсування Дніпра, а також в районі Букринського плацдарму відіграли велику роль у справі розгрому фашистського агресора і звільнення столиці України—міста Києва 6 листопада 1943 року.

М. І. СІКОРСЬКИЙ.

Археологічні розкопки в Переяславі

Переяслав-Хмельницький є одним з найдревніших міст нашої країни. В літописах ми зустрічаємо його під назвою Переяславль-Руський. Вперше знаходимо згадку про нього в зв'язку подіями початку X століття. Він тоді був у числі найбільших міст Русі—на третьому після Києва і Чернігова.

В XI—XIII століттях Переяслав—стольне місто Переяславського князівства—фігурує не раз на сторінках літописів у зв'язку з різними подіями воєнної та політичної історії древньоруської держави.

Найбільше місто на південному кордоні Русі—Переяслав був найважливішим опорним центром у боротьбі з степовими кочовниками, зокрема, з половцями. Немає сумнівів у тому, що в кінці XI століття в місті існувало власне літописання—настільки докладні розповіді про переяславські події цих років збереглися в складі київських літописних зводів. Відомості з літописів також свідчать про своєрідний архітектурний вигляд міста, який складався на кінець XI століття в результаті широкої будівельної діяльності, що розгорнулася тут у 80—90 роках XI століття.

Від численних архітектурних пам'яток, якими Переяслав славився в давнину, до наших днів не збереглося майже нічого. Татаро-монгольські полчища, що обрушилися на древню Русь, ступили місто і перетворили його багату архітектуру в руїни. Чимало цінних історичних пам'яток поховано в старовинній переяславській землі. Тому найповніше уявити древній вигляд Переяслава, його своєрідну архітектуру, зрозуміти історичне

значення міста в розвитку древньоруської культури можна з допомогою археологічних розкопок.

Археологічні дослідження в місті та на його околицях, які провадилися в цьому році працівниками Переяслав-Хмельницького державного історичного музею, показують, що ця місцевість була заселена людьми в глибоку давнину, і життя тут не припинялося на протязі наступних століть.

Знайдено сліди життя первісних людей періоду неоліту і бронзи та виявлені стародавні слов'янські поселення, які стали безпосередніми попередниками древнього Переяслава.

Вже в кінці першого століття до нашої ери і на початку 1-го століття нашої ери, населення, що жило на території нинішнього міста, вело жваву торгівлю з античними містами Причорномор'я. Про це свідчать знайдені унікальні амфори. Ще в III—IV століттях нашої ери територія, про яку йде мова, була густо заселена. На протязі двох століть кількість населення швидко зростає, а порівняно бурхливий розвиток ремесла привів до утворення міста. Отже, Переяславу вже більше 1400 років.

Нове в історичній науці становлять археологічні розкопки залишків склоробної майстерні епохи Київської Русі. Знайдені рештки печі, яка служила для виготовлення скла, скляного посуду, різнокольорової смальти для мозаїки. Це відкриття, поряд з аналогічним в Києві, має дуже важливе значення. При допомозі його можна відкинути невірне твердження, яке досить довго існувало в науці, про те, ніби скло і смальта зовсім не вироблялися у стародавній Русі, а в готовому вигляді завозилося з Візантії.

Відкриття нового центра по виготовленню скла і смальти в Переяславі свідчить про те, що спеціальні майстерні існували не тільки в Києві, але й в інших великих містах Київської Русі, де провадилося велике будівництво. Є всі підстави вважати, що скло і смальта використовувались не лише для оздоблення церков, але й для цивільних споруд.

Великий науковий інтерес являють собою археологічні розкопки архітектурної споруди XI століття в районі Михайлівської церкви, які провадилися музеєм у верес-

ні— жовтні. Вона знаходиться під Петровським бастіоном, що був насипаний на початку XVIII століття, і по своєму розмірі і формі не має рівної собі. Після зняття землі товщиною в 3,2 метра почався суцільний завал древньої будівлі: уламки плімфи та каменю, куски розчину з домішкою цем'янки, численні фрагменти фрескового розпису, кусочки полив'яних плиток і шиферу. Незарабом вдалось виявити і кладку стін, що добре збереглася від будівлі із залишками фрескового розпису на внутрішній поверхні. Розкопані зовнішні і внутрішні східці.

Кладка стін збереглася висотою в 172 сантиметри. Вони зроблені в основному з рваного каменю. Ряди великого нерівно обтесаного каменю чергуються з цегляною кладкою. В останній застосовувався характерний для переяславської архітектури XI століття прийом чергування рядів цегли, що лежить у площині фасаду з «утопленими рядами», прикритими гладко затертим розчином з домішкою цем'янки. Цегла, використана в кладці стін, має майже стандартні розміри. Вапняковий розчин від домішок дрібнотовченої цегли має рожевий колір. Товщина швів різна—від 1,5 до 4,5 сантиметра.

Фундаменти споруди закладені на глибину близько 1 метра. Бутова кладка їх складається з рваного каменю, а в більшості випадків—канівського пісковика та подекуди і валунів. У незначній кількості в кладці фундаментів використані уламки плімфи. У верхній частині фундаменту камені залиті розчином вапна з домішкою цем'янки, а в нижній частині вони складені насухо.

Споруда була двоповерховою. Вхід в неї зроблено як із зовнішньої сторони, так і з внутрішньої. Підлога розкопаної внутрішньої кімнати вистелена з плімфи. В другій частині відкритої споруди вона вистелена з шліфованих валунів і шиферних плит.

На багатьох ділянках розкопок знайдено чимало фрагментів древнього фрескового розпису. У завалі, що складався з будівельних матеріалів, крім численних зразків цегли, каменю та розчину, виявлено уламки плиток, червоно-глиняних амфор, світильники, скляні жіночі brasлети, мозаїку, бронзовий ключ тощо.

Вперше на території міста (розкопано сім архітектурних споруд XI—XII ст.ст.) знайдено залишки покрівлі.

До цього часу було невідомо, яким матеріалом вкривалися переяславські архітектурні споруди XI—XII ст.ст.

Археологічні розкопки споруди ще не завершено. Вони будуть продовжені весною 1960 року. Але все те, що знайдено, дає право сказати, що ця споруда належить до першої половини XI ст., про яку на протязі 250 років ведуть суперечки вчені і про яку літопис писав: «строенье банное (камено), чего прежде на Руси не было».

М. І. СІКОРСЬКИЙ.

М. І. ОДИНЕЦЬ

Трудящі нашого району свято шанують пам'ять вірного сина українського народу, засновника партизанського руху на Переяславщині Макара Ігратовича Одиця. З його ім'ям нерозривно зв'язана боротьба за встановлення Радянської влади на Переяславщині, за захист завоювань Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Його коротке життя (він загинув у 26 років), повне революційного ентузіазму, мужності, непримиренної боротьби з експлуаторами,—це складний шлях від селянського хлопчика до комісара партизанського загону. Червоною ниткою через усе його життя проходить революційна чесність, непримиренність до класових ворогів, відданість інтересам трудового народу і Комуністичній партії.

М. І. Одинець народився в 1893 році в с. Пологи-Вергуни на Переяславщині в сім'ї селянина-бідняка. З ранніх літ він уже відчув на собі весь жах поміщицької експлуатації. Всюди він бачив знущання з бідного люду і в душі юнака починає наростати класовий гнів. В знак протесту проти експлуаторів М. І. Одинець тікає на Кавказ. Тут він вперше познайомився з більшовиками, вступив у підпільний марксистський гурток. Проведені на Кавказі роки визначили весь дальший його життєвий шлях.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції М. І. Одинець повертається на рідну Переяславщину загартованим більшовиком і з головою поринає в будівництво нового життя.

Влітку 1918 року мирне будівництво соціалізму було

перервано громадянською війною. Міжнародний імперіалізм в союзі з внутрішньою контрреволюцією розпочав воєнну інтервенцію проти молоді Республіки Рад. В цей тяжкий час для нашої Батьківщини Комуністична партія звернулася до народу із закликом: «Всі на захист своєї Батьківщини!». Виконуючи рішення Комуністичної партії, М. І. Одинець організовує партизанський загін для боротьби з німецькими загарбниками, яким вдалося тимчасово захопити землі Радянської України. Партизанський загін, основним ядром якого була біднота сіл Пологи-Чобітьки, Пологи-Вергуни, Строкова і інших, несподівано нападав на німецьких окупантів та петлюрівські банди і знищував їх.

Особливо великий героїзм і самовідданість справі революції проявив тов. Одинець в боротьбі з денікінськими бандами восени 1919 року. Переяславська земля горіла під ногами денікінців. Протягом листопада велись великі бої за визволення міста Переяслава. Воно декілька раз переходило з рук у руки. І тільки в ніч з 19 на 20 листопада партизанський загін на чолі з М. І. Одинцем несподівано для ворога ввірвався в місто і знищив денікінський гарнізон.

В розпалі бою ворожа куля влучила в груди командира і він впав на землю. Але смертельно поранений він продовжував керувати боем до останнього подиху.

Так загинув герой громадянської війни М. І. Одинець, чие ім'я золотими літерами навіки радянський народ вписав в героїчний літопис революції.

Д. КОСАРИК.

О. М. Горький в Переяславі

Літом 1890 року, коли 23-річний Олексій Максимович Горький (Пешков) подорожував по Русі, він з Волги й Дону прийшов тоді на Україну. Пішки пройшов Донбас, Харків, Полтаву, Лубни, Чернігів, Київ, а з Києва пішов далі понад Дніпром на південь України.

Грошей на подорож у Олексія Максимовича не було, тому-то він змушений був зупинитися в окремих місцях, щоб заробити на харчування. Довелося йому затриматись через це і в Переяславі. Тут молодий Горький найнявся пастухом до одного куркуля і пас у нього коней на полі якраз біля Змійового валу, що тягнеться від Ташані аж до В'юнищ.

Олексій Максимович на все життя запам'ятав і цей Змійовий вал, і місто Переяслав, і тих лихих коней. На толоці один кінь ударив його копитом по коліні, і з того часу письменник завжди недолюбливав коней.

Попрацювавши трохи під Переяславом і заробивши харчів на дорогу, Горький вирушив до Канева, на могилу Тараса Григоровича Шевченка, твори якого ще в Казані прочитав і полюбив Олексій Максимович.

Мені часто присилають листи художники з запитанням: як правдивіше змалювати образ молодого письменника в час його подорожей по селах і містах тодішньої України?

Із спогадів Катерини Павлівни Пешкової та з усіх біографічних матеріалів про Горького видно, що Олексій Пешков ішов 1890 року, в сірій шинелі, в крилатому солом'яному чабанському брилі, в руській мережаній сорочці, підперезаній плетеним пояском, з китицями, та у

великих ботинках, а в руках тримав сучкуватий ціпок.

Очі в нього сині, як небо, а душа мрійна, поетична. Скрізь навколо по полях України того року була велика посуха: сонце палило посіви хлібів і трави на луках, в селах наступав голод, по шляхах і трактах в куряві та пилюзі брели юрбами голодні люди, шукаючи порятунку...

Все, що бачив, чим переболіла його душа й серце, молодий письменник записував віршами й прозою у великому клейончатому мішку за плечима. Але той мішок упав у море восени того ж року, коли Горький переправлявся через Керченську протоку із Криму на Кубань.

Про перебування Олексія Максимовича в Переяславі, на Переяславщині, в Каневі (де він знайшов прообраз робітника Андрія Находки, українця «родом з Канева» для свого майбутнього роману «Мати») я вже не раз писав. Однак знаходяться деякі люди з націоналістичним духом, які почали «брати під сумнів» цей дорогий для нас факт в біографічних і творчих зв'язках великого російського письменника з українським народом.

Про перебування Горького в Переяславі та Каневі я чув 8 липня 1928 року з вуст самого Олексія Максимовича, а тепер ще раз запитав про це його дружину Катерину Павлівну Пешкову, і вона мені, спасибі їй, красномовно відповіла: **«Алексей Максимович дійсно розповідав, що когдa он из Переяслава шел в Канев, то задержался в Переяславе из-за ушиба ноги— лошадь лягнула его в колено»** (лист від 6 вересня 1955 року).

Український народ свято шанує пам'ять О. М. Горького, який ще в ранній своїй творчій молодості жив у нашій краї, разом з нашими батьками працював і тут, на переяславських полях, придивлявся до життя-буття українського трудівника-селянина, думав про майбутню долю народу і все своє життя віддав у боротьбі за світле майбутнє трудящих мас.

З М І С Т

- М. І. СІКОРСЬКИЙ. Селянське повстання в Пологах.
- М. І. РОМАНЕНКО. Перебування Г. С. Сковороди на Переяславщині.
- М. І. СІКОРСЬКИЙ. Боротьба трудящих за встановлення Радянської влади на Переяславщині.
- В. П. ШКУЛЕТА. Партизанський рух на Переяславщині в роки Великої Вітчизняної війни.
- В. П. ШКУЛЕТА. Вони форсували Дніпро.
- М. І. СІКОРСЬКИЙ. Археологічні розкопки в м. Переяслав-Хмельницькому.
- М. І. СІКОРСЬКИЙ. М. І. Одинець,
- Д. КОСАРИК. О. М. Горький в Переяславі.